

Пустовий О. О.,
асpirант Львівського університету бізнесу та права

НАПРЯМИ ПОКРАЩЕННЯ СПЕЦІАЛЬНО-КРИМІНОЛОГІЧНИХ ЗАХОДІВ, СПРЯМОВАНИХ НА ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ БЕЗПРИТУЛЬНИМИ ТА БЕЗДОГЛЯДНИМИ ДІТЬМИ

DIRECTIONS FOR IMPROVEMENT OF SPECIAL-CRIMINOLOGICAL MEASURES INTENDED TO PREVENT CRIMES RELATED TO SAFE AND UNRELATED CHILDREN

У статті проаналізовані напрями профілактики злочинів, що вчиняються безпритульними та бездоглядними дітьми. Доведено, що Інструкція з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України потребує уточненого здійснення заходів, та наведений перелік таких заходів. Проаналізована діяльність комісій із питань захисту прав дитини, та виокремлені недоліки в організації їх діяльності.

Ключові слова: злочинність, рецидивна злочинність, безпритульні, просвітницько-профілактичні заходи, корекційні програми.

В статье проанализированы направления профилактики преступлений, совершаемых бездомными и безнадзорными детьми. Доказано, что Инструкция по организации работы подразделений ювенальной превенции Национальной полиции Украины нуждается в уточнении осуществления мероприятий, а также приведен перечень таких мероприятий. Проанализирована деятельность комиссий по вопросам защиты прав ребенка, и выделены недостатки в организации их деятельности.

Ключевые слова: преступность, рецидивная преступность, беспризорные, просветительско-профилактические мероприятия, коррекционные программы.

The article analyzes the areas of prevention of crimes committed by homeless and neglected children. It is proved that the Instruction on organization of the work of the juvenile preventive units of the National Police of Ukraine needs a more precise implementation of the measures and a list of such measures. The work of the committees on the protection of the rights of the child has been analyzed, and there are shortcomings in the organization of their activities.

Key words: crime, recidivism, homelessness, educational and preventive measures, correction programs.

Кожна дитина є маленькою особистістю, захист і турбота про яку – найперший обов'язок сім'ї, держави, суспільства. Україна як член міжнародного співтовариства бере участь у діяльності зі створення сприятливого для дітей середовища, в якому гідний розвиток і захист їх прав забезпечується з дотриманням принципів демократії, рівності, миру, соціальної справедливості з урахуванням моральних зasad та традиційних цінностей українського суспільства, спрямованих на зміцнення сім'ї та морального здоров'я дітей в Україні

Незважаючи на те, що запобігання вчинення злочинів безпритульними та бездоглядними дітьми – один із невід'ємних елементів сучасної організації суспільного життя, держава і суспільство у своєму розпорядженні мають можливості для того, щоб стримати несприятливі тенденції цих явищ, забезпечити поступове зниження їх рівня і пом'якшення наслідків. Вказане вимагає розробки заходів соціального, економічного, виховного, організаційного, інформаційно-аналітичного, правового характеру.

Дослідження проблем, пов'язаних із профілактикою і подоланням дитячої бездоглядності, безпритульності, асоціальної поведінки дітей, вироблення заходів, спрямованих на запобігання злочинам, що вчиняються безпритульними та бездоглядними дітьми, знайшли своє відображення у багатьох дослідженнях таких вітчизняних вчених – О.В. Алексєєва, А.М. Бабенко, О.Ю. Бусол, О.М. Бандурки, Т.І. Бєла-віна, В.О. Болотова, О.І. Бугери, В.В. Василевича,

В.В. Вітвицької, В.Д. Водника, В.В. Голіної, Н.М. Градецької, Л.Н. Гуменюк, Л.М. Давиденка, І.М. Даньшина, С.Ф. Денисова, О.М. Джужі, А.Г. Зінченка, В.М. Іващенкі, О.М. Костенка, В.М. Кудрявцева, І.П. Лановенка, А.Є. Михайлова, І.І. Тимковича, Р.М. Ткача, А.П. Тузова, О.М. Чебан, Т.Н. Чернецької, А.М. Черниш, О.Д. Шинкаренко та інших вчених-юристів. Водночас підлягають узагальненню окремі напрями покращення спеціально-кримінологічних заходів, спрямованих на запобігання злочинам, що вчиняються безпритульними та бездоглядними дітьми.

Метою статті є аналіз окремих напрямів покращення спеціально-кримінологічних заходів, спрямованих на запобігання злочинам, що вчиняються безпритульними та бездоглядними дітьми.

Спеціально-кримінологічні запобіжні заходи дуже різноманітні і класифікуються по-різному. Наприклад, такі заходи можуть бути поділені на правові, моральні, організаційні, технічні та ін. Можна також виділити заходи профілактичного захисту і профілактичного впливу, групової та індивідуальної профілактики, само профілактики, виховні та приamusові, регламентовані та не регламентовані законом [1]. Таким чином, запобігання на спеціально-кримінологічному рівні органічно доповнює і конкретизує загально-соціальні запобіжні заходи, завдяки цілеспрямованості, спеціалізованості та локалізованості в часі та просторі стосовно певних об'єктів та суб'єктів, термінів проведення тощо. Спеціально-

кrimінologічні заходи запобігання злочинам, що вчиняються безпритульними та бездоглядними дітьми, являють собою сукупність заходів, спрямованих на усунення причин і умов, а також обставин, що сприяють виникненню цих антисоціальних явищ серед дітей, або конкретних злочинних проявів.

Напрями профілактики злочинів, що вчиняються безпритульними та бездоглядними дітьми, безпосередньо випливають із причин і умов її формування. Тому, коли говорять про запобігання таких злочинів на спеціально-кrimіnologічному рівні, звичайно, йдеється про цілеспрямовану роботу щодо усунення недоліків у галузі сімейного, шкільного виховання дітей, організації їхнього дозвілля, а також підвищення ефективності діяльності органів, що ведуть боротьбу зі злочинністю.

Традиційно виділяється рання профілактика злочинів, що вчиняються безпритульними та бездоглядними дітьми, профілактика рецидиву злочинів серед таких дітей, постпенітенціарна профілактика. Кожному з цих напрямів відповідає свій рівень спеціально-кrimіnologічної профілактики.

Суть ранньої профілактики полягає в наданні допомоги безпритульним та бездоглядним дітям, які опинилися в несприятливих умовах життя і виховання ще до того, як вони зроблять протиправний вчинок або злочин. Рання профілактика здійснюється шляхом нагляду за дотриманням правових норм, що регулюють ці умови, надання соціальної допомоги і захисту прав безпритульних та бездоглядних дітей у різних формах. Головне, щоб ці послуги і допомога були надані вчасно. Мають також проводитися усунення джерел несприятливого впливу, корекція неправильного розвитку особистості, нормалізація умов життя і виховання конкретної дитини. Ця діяльність в основному покладена на органи соціального захисту населення.

Рання профілактика ставить своїм завданням недопущення переходу на злочинний шлях дітей зі значним ступенем деформації способу життя. На цьому етапі займатися захистом прав таких дітей вже іноді буває пізно, тому підключаються не тільки органи соціального захисту, а й відповідні підрозділи та територіальні органи Національної поліції. Основна роль на цьому етапі відводиться правоохоронним органам. Відповідно до положень п. 17 ст. 23 Закону України «Про Національну поліцію» [2] до повноважень поліції належить у межах своєї компетенції, визначеній законом, здійснення контролю за дотриманням вимог законів та інших нормативно-правових актів щодо опіки, піклування над дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, вжиття заходів щодо запобігання дитячій бездоглядності, правопорушенням серед дітей, а також соціального патронажу щодо дітей, які відбували покарання у вигляді позбавлення волі.

Важливим компонентом діяльності поліції щодо запобігання злочинам, що вчиняються безпритульними та бездоглядними дітьми, є передбачений ст.ст. 31, 41 вказаного вище Закону такий превентивний поліцейський заклад, як поліцейське піклування,

яке має здійснюватися щодо неповнолітньої особи віком до 16 років, яка залишилася без догляду. Таким чином, поліція відповідно до законодавства України здійснює особливу форму державної турботи про дітей, які залишились без піклування батьків, яка реалізується через надання медичної, правової, психологічної, побутової та матеріальної допомоги.

Оцінивши стан здоров'я дитини, поліцейський має ухвалити рішення про необхідність надання їйому медичної допомоги самостійно або із застосуванням кваліфікованої медичної допомоги, наприклад викликати швидку допомогу або звернутися безпосередньо до лікаря у заклади охорони здоров'я, які мають цілодобово здійснювати прийняття дітей і надавати їм необхідну медичну та психологічну (за наявності в закладі охорони здоров'я психолога) допомогу.

У спілкуванні з дітьми поліцейський має застосовувати психологічні прийоми, спрямовані на збереження психоемоційного здоров'я дитини (наприклад, заспокоїти його, створити атмосферу надійності та впевненості в обставинах, що склалися, та у власних діях, спрямованих на їх подолання, у дружній бесіді з'ясовувати обставини, в які потрапила дитина), оскільки психіка дітей є нестійкою, а обставини, в яких опинилася така особа, можуть призводити до виникнення психологічних травм різної тяжкості.

Під час реалізації заходів поліцейського піклування щодо дитини дуже важливо проявляти ініціативу у вирішенні побутових та матеріальних питань у міру можливості поліцейського (наприклад, за необхідності надати теплі речі, харчування, ліки тощо). Крім того, у спілкуванні з неповнолітнім і забезпечені його нагальних потреб необхідно не забувати про надання їйому правової допомоги, забезпечення його прав і свобод у спілкуванні із зовнішнім середовищем (наприклад, необхідно з'ясувати причини, через які неповнолітній опинився у цій ситуації й винних у цьому осіб; повідомити відповідального поліцейського у підрозділі поліції про ситуацію, що склалася; повідомити батьків або осіб, що їх замінюють, про місце перебування неповнолітнього; повідомити органи опіки та піклування про ситуацію, що склалася, та ін.).

Наслідком поліцейського піклування є передання дитини особи батькам (біологічним матері та батькові дитини) або усиновителям, опікунам, піклувальникам чи органам опіки та піклування.

При цьому поліцейський зобов'язаний негайно повідомити особі зрозумілою для неї мовою підставу застосування поліцейського заходу, а також роз'яснити право отримувати медичну допомогу, давати пояснення, оскаржувати дії поліцейського, негайно повідомити інших осіб про її місце перебування.

Про кожне застосування поліцейського заходу поліцейський одразу повідомляє за допомогою технічних засобів відповідального поліцейського в підрозділі поліції. У разі наявності достатніх підстав вважати, що передання особи тривало довше, ніж це необхідно, відповідальний поліцейський у підрозділі поліції зобов'язаний провести перевірку задля

вирішення питання про відповідальність винуватих у цьому осіб.

Поліцейський зобов'язаний надати особі змогу негайно повідомити про своє місце перебування близьких родичів, членів сім'ї чи інших осіб за вибором цієї особи, а також батьків або усиновителів, опікунів, піклувальників, орган опіки та піклування про місце перебування неповнолітньої особи [4, с. 164–167].

Реалізація поліцейського піклування щодо неповнолітніх осіб у системі Національної поліції відповідно до Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України покладається на підрозділи ювенальної поліції, які мають такі завдання:

- профілактична діяльність, спрямована на запобігання вчиненню дітьми кримінальних і адміністративних правопорушень, виявлення причин і умов, які цьому сприяють, вжиття в межах своєї компетенції заходів для їх усунення;

- ведення профілактичного обліку дітей, схильних до вчинення правопорушень та проведення зними заходів індивідуальної профілактики;

- участь в установленні місцезнаходження дитини в разі її безвісного зникнення чи отриманні даних для цього в межах кримінального провадження, відкритого за фактом її безвісного зникнення;

- вжиття заходів щодо запобігання та протидії домашньому насильству, вчиненому дітьми та стосовно них, а також жорстокому поводженню з дітьми;

- вжиття заходів щодо запобігання дитячій бездоглядності, у тому числі здійснення поліцейського піклування щодо неповнолітніх осіб;

- провадження діяльності, пов'язаної із захистом права дитини на здобуття загальної середньої освіти [5].

Важливим компонентом запобігання злочинам, що вчиняються безпритульними та бездоглядними дітьми, є направлення осіб, які не досягли 18 років та вчинили домашнє насильство (дитина-крайвдник) щодо іншої дитини, для проходження просвітницько-профілактичних чи корекційних програм, винесення заборонного припису особі (крайвднику), та притягнення її до адміністративної відповідальності осіб у разі невиконання такого припису [5] відповідно до ст. 1732 КУпАП [6]. Інструкцією з– організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України передбачено направлення для проходження просвітницько-профілактичних чи корекційних програм дитини-крайвдника та– винесення термінового забороненого припису стосовно крайвдника. Водночас відмова дитини-крайвдника відівдувати просвітницько-профілактичні чи корекційні програми або їх пропущення, а також невиконання інших заходів на вимогу працівників підрозділів ювенальної юстиції не дає підстав для притягнення таких осіб до адміністративної відповідальності.

З огляду на викладене, потребує розширення диспозиція ст. 1732 КУпАП, в якій варто передбачити відповідальність за невжиття інших заходів, які

передбачені підрозділами ювенальної поліції Національної поліції.

Важливим інструментом поліції є так звані «зелені кімнати», в яких відбувається робота з підлітками, які перебувають у конфлікті із законом, у тому числі і з тими, які вчинили насильство в сім'ї. Водночас в Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України потребує уточнення здійснення заходів у таких закладах. Також у вказаній інструкції необхідно передбачити такі заходи:

- здійснення первинного вивчення поведінки, проблем та особистості дітей, засуджених до покарань у вигляді громадських робіт, виправних робіт, звільнених від відбування покарання з випробуванням, та їхніх сімей і передання матеріалів до центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та кримінально-виконавчої інспекції;

- збирання та узагальнення інформації про осіб, які втягають дітей у злочинну діяльність.

Необхідно констатувати, що повноваження поліції обмежуються випадками протиправних дій дітей або дорослих, покликаних за законом здійснювати виховання, навчання та утримання дітей. За співробітником поліції збережені повноваження адміністративного затримання, складання протоколу про адміністративне правопорушення, але мають обов'язково підключатися служби соціальної допомоги, водночас нині відчувається брак достатньої кількості соціальних притулків. Ті функції, які раніше виконували співробітники приймальників-розподільників, мають виконуватися співробітниками поліції на основі різних договорів із соціальними службами, тобто, наприклад, з'ясовувати особу дитини, визначити її соціальний статус, причетність до вчинення правопорушень тощо.

Ефективним компонентом у системі спеціально-кримінологічних заходів запобігання злочинам, що вчиняються безпритульними та бездоглядними дітьми, є виявлення батьків, які передають дітей іншим особам задля жебрацтва, проституції, торгівлі людьми, трансплантації органів, що є однією з первинних ланок соціально небезпечного становища дитини – залучення її до антигромадського способу життя та подальшого вчинення нею злочинів. Згідно із ст. 22 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [7], якщо у зв'язку із вчиненням домашнього насильства стосовно дитини вона не може проживати із своїми батьками, іншими законними представниками, на час подолання причин і наслідків домашнього насильства дитина може бути влаштована до родичів, у сім'ю патронатного вихователя, до центру соціально-психологічної реабілітації дітей, притулку для дітей служб у справах дітей, інших установ для дітей незалежно від форми власності та підпорядкування, в яких створені належні умови для проживання, виховання, навчання та реабілітації дитини відповідно до її потреб. Проте належне виконання вказаної норми пов'язано з низкою причин: недостатня кількість центрів соціальної реабілітації дітей; слабо розвинена служба з вилу-

чення дітей з умов, що загрожують їх безпеці; слабка матеріально-технічна база і недостатня штатна чисельність комісій у справах дітей і захисту їх прав та органів опіки та піклування; слабка матеріальна і штатна забезпеченість служби соціального патронажу неблагополучних сімей тощо. Крім того, незначною мірою опрацьований механізм виявлення дітей, схильних до бродяжництва та скосення правопорушень, які потребують захисту держави; все це рідко виносяться постанови про притягнення до відповідальності батьків або посадових осіб, які порушують права дітей; недолік професійної підготовки окремих співробітників системи профілактики бездоглядності та правопорушень дітей тягне за собою не тільки слабку попереджувальну діяльність, але і рецидив злочинів серед дітей.

Спеціально-кримінологічна профілактика має здійснюватися всіма органами системи профілактики злочинності дітей, у тому числі соціальними. Ці заходи здійснюються в сімейному, шкільному, дозвілловому і деяких інших напрямках. Важливим компонентом у заходах, пов'язаних із запобіганням злочинам, що вчиняються безпритульними та бездоглядними дітьми, є діяльність комісій із питань захисту прав дитини, що закріплює на законодавчому рівні їх функції із захисту прав та інтересів дітей. Водночас практика засвідчила про наявність окремих недоліків в організації діяльності таких комісій, зокрема формального підходу до розгляду питань, адже участь у діяльності комісії беруть представники управління освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, органи у справах сім'ї та молоді, служби у справах дітей (тобто більшість структурних підрозділів державної адміністрації). Це пов'язано з тим, що члени цієї комісії не здійснюють жодних заходів у вирішенні питання щодо захисту прав дитини, всю необхідну роботу (проведення бесід із батьками, обстеження житлово-побутових умов дитини, збирання інформації про дитину й її батьків тощо) здійснює служба у справах дітей, яка доповідає про результати проведеної роботи на цій комісії та пропонує прийняті відповідне рішення. При цьому прийняті комісією колегіальне рішення навіть не підлягає оскарженню, адже комісія є лише консультативно-дорадчим органом, її рішення не оскаржуються в порядку адміністративної юрисдикції. Після цього прийняті комісією з питань захисту прав дитини рішення оформлюються у розпорядження чи висновок державної адміністрації, що підписується головою цієї державної адміністрації [8, с. 21–22].

Незважаючи на те, що у розгляді одного питання стосовно конкретної дитини бере участь велика кількість спеціалістів, у тому числі державних службовців, рішення органів опіки та піклування дедалі частіше стають необґрутованими та невмотивованими, а громадяни втрачають віру в орган, що зобов'язаний захищати права й інтереси дітей. Погоджуючись із С.Л. Савицькою, можна зробити висновок, що існування кількох органів виконавчої влади з однаковими повноваженнями не поліпшує рівень захисту прав та інтересів дитини. Для цього має існувати

один орган, наділений правом та обов'язками здійснювати контроль і захист прав та інтересів дітей із чіткою системою ієрархічної підпорядкованості, підзвітності, підконтрольності та належної взаємодії, а до його введення необхідно підвищувати координуючу роль комісій із питань захисту прав дитини в роботі із забезпечення діяльності всієї системи профілактики, активізувати роботу з виявлення дітей, які опинилися у важкій життєвій ситуації, надання їм всеобщої допомоги щодо захисту їх прав та інтересів, здійснення заходів щодо попередження злочинності, пияцтва та наркоманії серед безпритульних та бездоглядних дітей.

Враховуючи, що значна кількість безпритульних та бездоглядних дітей не відвідує школи, водночас навчальні заклади мають значний виховно-профілактичний вплив на формування позитивних якостей особистості дитини за участі колективу. Цей фактор важливий не менше за сімейне виховання, оскільки саме в школі дитина отримує основний набір спеціальних знань, оволодіння якими істотно допоможе їйому в подальшому житті. Водночас ставлення педагогічних колективів шкіл до виконання вимог законодавства в галузі профілактики злочинам, що вчиняються безпритульними та бездоглядними дітьми, в частині надання всеобщої допомоги нужденним в ній учням має утриманський характер. Робота з проблемними дітьми зазвичай обмежується напрямом щодо її представлення в комісію з питань захисту прав дитини. Виходить, з одного боку, органи у справах молоді вводять посади педагогів-психологів і соціальних педагогів у школах для роботи з важкими дітьми, а з іншого – керівники шкіл не можуть (або не хочуть) визначити коло обов'язків цих співробітників.

Одночасно необхідно розвивати мережі й активізувати роботу структур, зорієнтованих на раннє попередження правопорушень та інших антигромадських явищ серед дітей (соціально-реабілітаційної служби, кризових центрів, що займаються проблемами сімейного насилиства, допомоги дітям, які залишилися без піклування батьків, корекційних освітньо-виховних установ відкритого типу, притулків, об'єднань батьків за місцем проживання та навчання дітей).

Задля поліпшення контролю за поведінкою дітей варто покращити контакти вчителів і, перш за все, класних керівників із батьками, щоб виявляти сім'ї, в яких можуть бути безпритульні та бездоглядні діти, а також створювати спеціальні програми, насамперед, для таких батьків із метою їх навчання способам запобігання залучення їх дитини в злочинну чи іншу антигромадську діяльність. Крім того, варто навчати таких батьків основам психології, щоб вони могли налагодити контакт зі своєю дитиною, мати на неї вплив, прищепити дітям елементарну правову культуру. Останнє можливе лише, якщо самі батьки будуть освічені в цьому плані, тому потрібно також навчати батьків основам права, в тому числі інформувати про права дитини, прийоми та способи виховання.

Відомо, що нині серед дітей поширене безцільне проведення дозвілля, часто пов'язане із вживанням спиртних напоїв, наркотичних засобів та психотропних речовин, що призводить, врешті-решт, до подальшого вчинення правопорушень. Водночас саме у дозвіллевій сфері реалізуються їхні інтереси і потреби, особистісні і соціальні амплуа, розвивається активність, творча ініціатива, здійснюється пошук нових ціннісних орієнтирів шляхом вільного вибору видів діяльності. Потенціал дозвілля полягає в широких пізнавальних, просвітницьких, рекреаційних, творчих можливостях. Можна стверджувати, що в тих сім'ях, де не віддають перевагу духовним цінностям, не склалися традиції спільногомістовного проведення вільного часу, діти позбавлені позитивного прикладу, не вміють і часто не хочуть докладати зусиль для організації дозвіллової діяльності, корисної для особистісного розвитку [9, с. 46–50].

Для того щоб діти не шукали собі заняття на вулиці, треба не лише відроджувати дозвільну систему профілактики, спортивні клуби, гуртки за інтересами і т. ін., а й забезпечувати їх належне фінансування (оплата оренди приміщень та комунальних послуг, закупівля спортивного інвентарю, заробітна плата тренерів) органами місцевого самоврядування або громадами з метою безоплатного їх відвідування дітьми. Одним із виходів із ситуації, що склалася, може стати створення у дворах будинків спортивних майданчиків, хокейних коробок, футбольних полів зі штучним покриттям, тенісних кортів, які діти могли б відвідувати безоплатно.

Іншим важливим напрямом дозвільної системи профілактики є розвинення таких форм трудової діяльності дітей, як залучення їх до благоустрою території, історико-архітектурних пам'яток, милосердя, у першу чергу щодо надання допомоги дітям-інвалідам, наприклад, у засвоєнні загальноосвітніх шкільних предметів, розвитку у них професійних навичок із метою подальшого надання їм посильної роботи на дому, залучення дітей до участі у фондах милосердя, благодійних організацій, громадських об'єднань і рухів, релігійних конфесій тощо.

Водночас, якщо безпритульні та бездоглядні діти все ж таки були втягнуті у злочинну діяльність, серйозною проблемою є недопущення подальшої рецидивної злочинності, яка може бути як причиною, так і наслідком бездоглядності та безпритульності. Як зазначає професор В.В. Голіна, рецидивна злочинність зумовлюється загальними причинами і умовами, які породжують і сприяють злочинності взагалі, та специфічними причинами і умовами, пов'язаними з обставинами вчинення першого злочину, процесом виконання покарання, постпенітенціарним періодом, котрі впливають на вчинення саме повторних злочинів [10, с. 189]. Таким чином, досліджуючи проблеми рецидивної злочинності, необхідно враховувати низку специфічних детермінант, притаманних саме цьому виду злочинності.

За А.О. Йосипівим, попередження рецидивної злочинності є складним та багаторівневим процесом, зумовленим специфікою причин цього виду злочинності. Особлива складність такого процесу

проявляється в попередженні рецидивної злочинності дитини, засудженої до позбавлення волі. Процес формування особистості неповнолітнього злочинця має здійснюватися з урахуванням його вікових та психологічних особливостей. Перебуваючи в процесі становлення особистості та входження в суспільство, через несформованість світогляду та життєвих навичок неповнолітні легко піддаються негативному впливу та часто обирають незаконний (більш легкий) спосіб досягнення цілей, бо процес перевиховання злочинця відбувається в середовищі, яке є глибоко дефектним у педагогічному й моральному аспектах [11, с. 138–139].

Як зазначають науковці, позбавлення волі характеризується моральними, психологічними та матеріальними збитками для засуджених, внаслідок чого принижується їх соціальна цінність і підвищується відчуженість особи від суспільства і навпаки. Понад 35% тих, хто звільняється, потребують спеціального психологічного чи психіатричного втручання задля відновлення пристосувальних механізмів, які ослаблені чи зруйновані. За відсутності такої допомоги вони поповнюють лави рецидивістів [12, с. 64]. Фактично це призводить до того, що завдяки бездіяльності держави та низькій соціальній активності зростає чисельність молодих засуджених, які перебувають у місцях позбавлення волі, та ймовірність рецидиву злочинів, що вчинюються особами молодого віку [13, с. 143].

Про вказані наслідки яскраво свідчить дослідження М.М. Яцишина, який зазначає, що 49,2% дітей, які відбули покарання, вчиняють злочини впродовж першого року після його відбуття, 32,6% – від року до двох, 8,4% – від двох до трьох, 4,2% – від трьох до чотирьох, 4,9% – від чотирьох до п'яти, 0,7% – від п'яти до шести років [14, с. 124].

Саме тому, як зазначає О.Л. Караман, основним змістом соціально-педагогічної (соціально-виховної) та психологічної роботи з дітьми з метою їхньої ресоціалізації у слідчих ізоляторах є забезпечення профілактики правопорушень шляхом організації дозвілля осіб, взятих під варту, під час провадження досудового слідства: взаємодія з центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, спеціалісти яких проводять тренінги, просвітницьку та виховну роботу, надають юридичні консультації тощо, спрямовані на попередження рецидивів; загальноосвітнє навчання; заняття спортом; психологічна підтримка усвідомлення вини. Задля виконання цих завдань у слідчих ізоляторах мають бути створені сприятливі умови для дітей: функціонування кімнати виховної роботи, спортивні кімнати або майданчики, навчально-консультативні пункти загальноосвітніх шкіл, бібліотеки, кімнати психологічного розвантаження [15, с. 62].

Чинний Кримінально-виконавчий кодекс України (далі – КВК України) передбачає такі заходи ресоціалізації особистості дитини засудженого: дотримання режиму й самодисципліна (ст. 102 КВК України); суспільно корисна праця (у навчальних майстернях, з благоустрою території, підсобних господарствах тощо) (ст. ст. 118–122 КВК України);

всебічне (моральне, розумове, правове, трудове, естетичне, фізичне, санітарно-гігієнічне, статеве) виховання (ст. ст. 124, 128 КВК України); загальна середня освіта (організація класної та позакласної роботи – факультативів, гуртків, секцій тощо) (ст. ст. 125, 126 КВК України); професійно-технічна освіта (ст. ст. 125, 126 КВК України); участь у самодіяльних організаціях та самоврядуванні (ст. 127 КВК України); звернення до релігії як засобу виправлення (ст. 128 КВК України); залучення громадськості та (органів місцевого самоврядування, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей і молоді, центрів зайнятості, медичних закладів, правоохоронних органів, навчальних закладів різних рівнів акредитації, громадських організацій, волонтерів тощо та формування з їх числа піклувальних рад та батьківських комітетів) (ст. 149 КВК України) [16].

Вивчення наукових праць Я.Г. Бондарчук, О.М. Бойко, О.А. Васильченко, С.В. Коношенко,

О.Л. Караман та інших вчених дає змогу визначити додаткові напрями соціально-педагогічної роботи з дітьми, засудженими в пенітенціарних закладах: отримання вищої освіти за дистанційною формою навчання; психологічна допомога (корекція негативних і девіантних якостей особистості, нейтралізація негативних соціально-психологічних явищ, властивих концентрованому середовищу правопорушників, надмірного звикання до умов ізоляції від суспільства тощо); підтримка соціально корисних зв'язків із сім'єю, друзями, колегами тощо [17].

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що проведене дослідження яскраво підтверджує, що у боротьбі зі злочинами, які вчиняються безпритульними та бездоглядними дітьми, та її детермінантами на перше місце мають ставитися не заходи кримінальної репресії, які можуть «хворобу» тільки погіршити, але не вилікувати, а превентивні підходи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Воднік В.Д. Проблеми профілактики безпритульності дітей в умовах побудови громадянського суспільства в Україні. Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». 2016. № 2 (29). С. 113–127.
2. Про Національну поліцію : Закон України від 2 липня 2015 р. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 40-41. С. 1970. Ст. 379.
3. Інструкція щодо порядку взаємодії структурних підрозділів, відповідальних за реалізацію державної політики щодо попередження насильства в сім'ї, служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та відповідних підрозділів органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї: затв. Наказом Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту, МВС України від 7 вересня 2009 р. № 3131/386. Офіційний вісник України. 2009. № 79. С. 66. Ст. 2695.
4. Закон України «Про Національну поліцію»: наук.-практ. комент. / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, доц. В.В. Сокуренка ; [О.І. Безпалова, К.Ю. Мельник, О.О. Юхно та ін.; передм. В.В. Сокуренка]. Харків, 2016. 408 с.
5. Інструкція з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України: затв. Наказом Міністерства внутрішніх справ України від 19 грудня 2017 р. № 1044. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18>.
6. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. (із змінами та доповненнями на сьогоднішній час). Відомості Верховної Ради УРСР. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122.
7. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 7 грудня 2017 р. Відомості Верховної Ради. 2018. № 5. Ст. 35.
8. Савицька С.Л. Участь органів опіки і піклування у захисті прав та інтересів дитини. Підприємництво, господарство і право. 2015. № 7. С. 19–23.
9. Габора Л.І. Дозвілля як чинник профілактики бездоглядності неповнолітніх. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. Збірник наукових праць. Випуск 13. Книга II. 2009. С. 45–53.
10. Голіна В.В. Рецидивна злочинність в Україні. Вісник академії правових наук України. 1999. Вип. 1. С. 189–196.
11. Йосипів А.О. Рецидивна злочинність неповнолітніх, засуджених до позбавлення волі. Науковий збірник «Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції». № 5. 2017. С. 138–141.
12. Беца О.В. Позбавлення волі: негативні соціальні та психологічні наслідки. В пошуках альтернатив тюремному покаранню: Матеріали міжнародного симпозіуму. 15–16 січня 1997 р. К. 1997. Вип. 1. С. 64.
13. Виноградова С.О. Рецидивна злочинність серед неповнолітніх: причини та попередження. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО. 2015. Випуск 33. Том 2. С. 141–144.
14. Яшишин М.М. Правовий та соціальний захист осіб, звільнених з місць позбавлення волі, як важлива складова кримінально-виконавчої політики (огляд наукових сентенцій і важливіших правових актів). Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ. 2010. № 2 (69). С. 121–127.
15. Караман О.Л. Ресоціалізація неповнолітніх засуджених як процес. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. 2011. Вип. 22. С. 62–66.
16. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11 липня 2003 р. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 3-4. Ст. 21.
17. Васильченко О.А. Соціальна робота в пенітенціарній системі: сучасний стан і перспективи розвитку. Грані. 2013. № 12. С. 31–37.